

SCIUSCIÀ – ДРУГОТО ЛИЦЕ НА ДЕТСТВОТО

Доц. д.н. Милка Терзийска

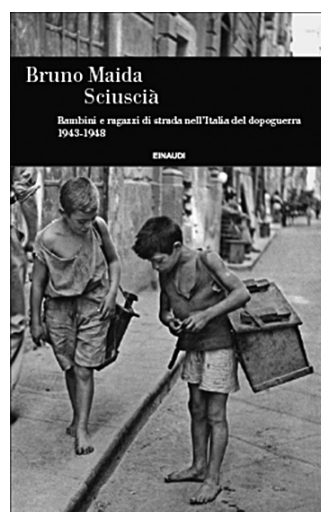
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

В новата си книга „Sciuscià. Bambini e ragazzi di strada nell'Italia del dopoguerra 1943 – 1948“¹ Бруно Маида – италиански историк и професор по история на детството в Департамента по хуманитарни науки на Университета в Торино, разказва историите на онези улични момчета и юноши, наречени sciuscià (шушà – лъскачи на обувки). Вранните следвоенни години те населяват големите италиански градове, окупирани от съюзническите войски, особено Рим и Неапол. Именно на тях се дължи наименованието sciuscià (от американската дума shoeshine), наложило се в популярния език, във вестниците и киното.

Монографията на Бруно Маида е съставена от шест глави, които не са подредени хронологично, а тематично. По този начин авторът се стреми да идентифицира проблемите, които са съществени за реконструкцията на събитията на „децата и младежите от улицата“ (израз, предпочитан от него).

Първата глава описва историческия контекст, в който живеят и работят момчетата, наречени sciuscià (лъскачи на обувки). Бруно Маида реконструира връзката между детството и бедността в следвоенния период в Италия. Темата се разглежда от икономически, социален и политически характер, имайки предвид, че всички политически партии и светски и религиозни организации създават проекти, за да се опитат да овладеят проблема с децата на улицата.

Във втората глава авторът изследва феноменологията на момчетата, наречени sciuscià. Разказва кои са те, как могат да бъдат определени, какви са причините за възникването на този феномен в Италия, какви дейности са принудени да извършват, за да оцелеят сред разрухата в следвоенните години.

В третата глава Бруно Маида представя местата, където живеят момчетата *sciùscià*. Това са преди всичко къщите и улиците, гарите и всички пространства, в които прекарват дните и нощите си сред несигурност и опасности. Следва затворът или поправителната колония, които от всички места, свързани с момчетата за лъскане на обувки, са тези с най-негативна конотация. Но в поправителния дом могат да бъдат настанени малко деца в сравнение с тези, които имат нужда от подслон. Те непрекъснато се връщат на улицата, за да получат храна, както и където могат, и се забъркват в различни престъпления. Поради разрушенията и строителните трудности в следвоенния период училището или липсва, или децата не го посещават често.

Четвъртата глава описва различните представяния (литературни, кинематографични, театрални) на момчетата *sciùscià*. Документите, които описват и разказват историите на тези деца и младежи, са най-разнообразни: това са гласовете на самите свидетели, изображенията на фотографите, многото филми, литературата, театралните постановки, рисунките и текстовете на комиксите. Тук, както и в останалите глави, умелата симбиоза между художественото творчество и историческите факти допринася за достъпния стил и увлекателния разказ за живота на героите на книгата.

Петата и шестата глава реконструират картината на социалните организации, които се занимават с момчета *sciùscià*, различните форми на намеса и конкуренция между религиозните и светските институции. Разглежда се и работата на салезианите, които по мандат на Католическата църква извършват специфична намеса, за да „спасят“ тези момчета.

Сърцевината на книгата на Бруно Маида е историята на момчетата, наречени *sciùscià*. Този термин е използван от лингвиста Алберто Менарини през 1951 г., който прави опит да опише един феномен, станал обичаен в Италия и в чужбина в годините след Втората световна война. Става дума за условията, при които живее най-бедната и маргинализирана част от детството и юношеството в следвоенна Италия и Европа. Алберто Менарини пише, че *sciùscià* е „едно от най-известните лексикални творения на последната световна война, не по-малко популярен сред американските приноси, като *okay* и *signorina*. „*Sciùscià* е „историческа“ дума; тя ще остане като тъжен епизод от нашата трагедия, дори ако вече няма да виждаме под портиците на площадите, по ъглите на улиците това гъмжило от момчета и юноши, дрипави, крещящи на диалект, биещи се помежду си, препиращи се за едър чернокож или американски войник, за да им предложат услугите си, дори и най-срамните: лъскане на обувките често е било само претекст“².

Със своя филм *Sciùscià* Виторио де Сика, носител на „Оскар“ за най-добър чуждестранен филм през 1948 г., прави думата известна по целия свят. Тя е израз на „детство, което започва от най-ниската точка на социалната

стълбица и мъчително се изкачва обратно, започвайки именно с почистването на обувките на победоносната

армия, носителка на прогреса и мита на непобедимостта“. Ежедневието на тези деца е „белязано от бедност, която се превръща в най-явната и представителна форма на мизерията“. Те не са само обект на емоция, но и „често плашат поради своя агресивен, девиантен и делинквентен потенциал“ (Maida, 2024, pp. VIII – IX). Живеели в периферията на обществото, смятани са за опасни и свързани с престъпността, за да могат да преживяват³.

Както във войните, така и в следвоенните периоди децата не са пасивни субекти на историята, а жертви, актьори, зрители (Maida, 2024, p. X). Ето защо авторът се стреми да възпроизведе колкото се може повече техните гласове, въпреки че повечето от тези деца не са оставили следи. Той търси фрагменти от свидетелства и се опитва да възпроизведе максимално този период през очите на децата, да валоризира опита на детството, начините, по които децата са живели, работили, страдали, крали, насилвани. Подчертава и половата специфика, макар че малко се знае за детството на момичетата поради факта, че е анализирана предимно проституцията, считана за морално и социално неприемлива. В рамките на източниците авторът се опитва да направи видими и преживяванията на момичетата.

По отношение на възрастта т. нар. sciuscià (лъскачи на обувки) са деца, но има и младежи на двадесет и повече години. За да избегне, доколкото е възможно, объркването между детството и юношеството, авторът Бруно Маида използва израза „улични деца и младежи“ (bambini e ragazzi di strada). През изследвания период (40-те години на XX в.) много от персонажите, за които се разказва в книгата, преминават от детството през юношеството в света на възрастните. Затова авторът счита възрастта като културен и символичен факт, а не строго анаграфичен. Детството, за което той говори, е това, конструирано и представено от следвоенното общество и от всички онези, които действат и разказват като журналисти, режисьори, политици, педагози, юристи, полицаи, съдии, социални работници. „Детството се разбира като изгубена епоха, която трябва да бъде отвоювана: то е седалище на невинност, нарушена от войната и нейните ужаси, която въпреки това все още може да бъде изживяна по някакъв начин, при условие че социално-икономическите условия са променени и криминалните отклонения са елиминирани благодарение на система от интервенции за социални грижи“ (Maida, 2024, p. XI).

Сред основните източници, които авторът използва, за да идентифицира своите персонажи, са филмите. Всяка графа започва с параграф на филм, който представя света на т. нар. „улични деца и младежи“: *Paisà* (1946 г.) на Роберто Роселини⁴, *Proibito rubare* (1948 г.) на Луиджи Коменчини, *Sciuscià* (1946 г.) на Виторио де Сика, *L'ultimo sciuscià* (1948 г.) на Франческо Маурицио Гуидо, *Umanità* (1946 г.) на Джак Салватори, *O Key John!* (1946 г.) на

Джовани Д'Ерамо и Уго Фазано, *I bambini ci guardano* (1943 г.) на Виторио де Сика⁵. Бруно Маида избира този подход поради способността на киното да интерпретира миналото. За него киното от епохата на неореализма е както инструмент за разказване на историята, така и документ за разбиране на миналото. Една от характеристиките на неореалистичното кино е присъствието на деца, които се опитват да оцелеят сред разрухата, причинена от войната. В преразказването на откъсите от филми авторът проявява обективност, но и привързаност, състрадание и съпричастност, без да изпада в сантиментализъм⁶. Героите от филмите и картините на бедност и разруха сякаш че оживяват пред очите ни.

Друг източник за своите изследвания, който авторът използва, е фотографията. Тя запечатва развалините, сред които играят децата: снимките на Вернер Бишоф (Werner Bischof), направени между 1945 и 1947 г.; фотографският репортаж на Дейвид Сиймор (David Seymour), създаден през 1949 г. по поръчка на ЮНЕСКО. Във въведението към книгата си Дейвид Сиймор пише, че иска да разкаже историята на състоянието на около 13 милиона изоставени европейски деца, израснали в атмосфера на смърт и унищожение, принудени да прекарат първите години от живота си в приюти, по бомбардирани улици, в гета, в концлагери, във влаковете, с които се опитвали да бягат от войната⁷. Неговите снимки и надписи разкриват теми, които са универсални, защото обезсмъртяват разрушени места, белязани от бедност лица, импровизирани игри сред развалините, различни форми на оцеляване. Сиймор представя глобален портрет на детството между войната и мира, между недоимъка и надеждите. Неапол представлява един от най-интензивните образи на този несигурен свят. Фотографът пише, че в Неапол има 75 000 лъскачи на обувки (sciùscia), 40 000 в Милано, 65 000 в Рим. Твърди се, че общо три милиона деца и младежи са изоставени в Италия (Maida, 2024, pp. 7 – 8). Те са гладни деца, с орфани дрехи, живеещи на улицата, в бараки и пещери.

За да допълни картината, Бруно Маида анализира и статии в периодичния печат. Върху страниците на *Politecnico*, *Avanti!*, *l'Unità*, *L'Osservatore Romano* и други вестници се разискват проблемите за бедността и се търси решение на проблема с хилядите скитащи и просеци по улиците на италианските градове деца в следвоенните години. Посочва се, че децата са основните жертви на войната и се пита какво може да се направи, за да се облекчат страданията им. Отговорът е, на първо място, справяне с бедността. Дори в началото на 50-те години на XX в. парламентарната комисия, натоварена със събирането на данни за бедността в Италия и разследването на средствата за борба с нея, съобщава, че шест милиона италианци живеят в условия на абсолютна бедност и други шест – в сериозни ситуации на трудности и лишения: „Може да се каже без страх от противоречие, че най-малко една четвърт от италианското население е живяло в бедност в началото на 50-те

години на XX век“ (Maida, 2024, pp. 14 – 15). Според оценки на Международната администрация за помощ – Amministrazione per gli aiuti internazionali – AAI, приблизително три милиона от тях са деца. Това е бедност, съчетана с почти пълната липса на обществени структури и интервенции за защита на детството. Частична, но важна заместваща роля играят множеството светски и религиозни организации, които по причини не само от етичен, но и от политически или религиозен прозелитизъм се конкурират помежду си в областта на подпомагането, считайки го за една от най-значимите области, върху които да се основава изграждането на гражданска педагогика (Maida, 2024, p. 15).

Друг основен проблем на детството в следвоенна Италия е огромният брой просещи деца. Авторът Бруно Маида посочва, че тази категория деца „са един от изразите на по-широк проблем, който тревожи властите, този за детството като „опасна класа“ и за инструментите, които трябва да бъдат възприети, за да бъде то спасено“ (Maida, 2024, p. 16). Това е въпрос, посочва той, който между XIX и XX век е в дневния ред на европейските правителства и редица филантропски организации с оглед опазването и укрепването на социалния ред. „Спасяването на детството“ означавало да се поставят в центъра на политическия дневен ред проблеми, много различни от тези, които днес се смятат за основен интерес на детето. Притесненията на управляващите класи всъщност са били насочени до защитата на демографските нива, до страховете за нивото на „цивилизованост“ на масите, до желанието да се създаде „раса“, способна да се справя с предизвикателствата на XX в. (Maida, 2024, p. 16).

В следвоенния период европейските нации, в стремежа си да се възстановят и да насърчат обновяването на човечеството след фашизма и войните, се движат в подобна посока. Ако след Първата световна война благосъстоянието на децата е основно съсредоточено върху материалната помощ, особено чрез интервенции за опити за спасяване на недохранените момчета и момичета, от 1943 г., със създаването на Администрацията на ООН за подпомагане и рехабилитация – United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA, започва да се разпространява осъзнаването, че е също толкова важно да се действа за *психологическа рехабилитация* (Maida, 2024, p. 16). В доклад от 1945 г. ООН вижда своите задачи в това „не само да посрещне материалните нужди, но също така да постигне рехабилитация, тоест да облекчи психологическото страдание и чувството на объркване. Защото не само с хляб живее човечеството“ (Maida, 2024, p. 17). През 1946 г. към UNRRA се присъединява Международният детски спешен фонд на ООН (УНИЦЕФ), създаден да помага на деца, засегнати от Втората световна война. Междувременно европейска мрежа от медицински и психологически експерти се събира в организацията Semaines internationales d'étude pour l'enfance victime de la guerre (Sepeg, с италиански офиси в Милано, Флорен-

ция и Рим), с цел преосмисляне на идеите и инструментите за подпомагане, включително разпространението на Детските селища.

Според статията „Да спасим нашите деца“ във в. l'Unità от 25 октомври 1944 г. проблемът с *lustrascarpe* е *ladruncoli* (лъскачи на обувки и дребни крадци), които населяват столицата, се корени в „хаотичните условия на глад, безработица и нужда, които войната създаде“ (Maida, 2024, p. 17). Но този проблем, посочва вестник *Avanti!*, не може да бъде решен с полицейска намеса и хайки. Това е социален и хуманитарен проблем, който може да бъде решен само със създаването на система от училища, детски градини, места за грижи и професионално обучение. L'Unità подчертава и други категории деца, които сега доминират в националната и международната преса: бежанци, разселени лица, жертви на бедствия. Те спят със семействата си в казарми, в сборни лагери, в изоставени приюти и страдат от глад и студ, също като т. нар. „деца на улицата“. За разлика от последните, отбелязва комунистическият вестник, те се срамуват да подадат ръка и да поискат благотворителност. L'Unità заключава, че за всеки първият и основен отговор е да се активират отново училищата и столовете към тях.

Органът на Католическата църква L'Osservatore Romano също повдига въпроса за спасяването на децата и младежите от последиците на войната и от семейства, които са „все по-неподготвени, все по-подкопавани, разпадани и разпръснати“ (Maida, 2024, p. 18). Един от отговорите на Църквата са били *ораториите*, особено салезианските, и по-младите свещеници. Църквата, като цяло, във всичките си структури според вестника на Ватикана трябва да подкрепи това дело, защото помощта за най-уязвимите от обикновените вярващи не е достатъчна: „проблемът с децата, с децата от улицата, изоставени на най-чудовищното училище за скитничество и порок, е най-драматичният проблем на войната и следвоенния период“ (Maida, 2024, p. 18). Според левите партии и прогресивния капитализъм тези изоставени улични момчета отразявали като огледало тежките социални неравенства между северната и южната част на Италия. Консервативните партии и сили виждали в тях проблем, който можел да се разреши само чрез благотворителни социални интервенции, което включвало също полицейска намеса и затвор за малолетни⁸.

След като проследява полемиките около проблема с безпризорните, скитащи и просеци деца, Бруно Маида заключава, че „общото за вестниците и за различните политически и идеологически хоризонти е осъзнаването и осъждането на раната в социалното тяло, необходимостта от интервенции, които се съизмерват с необходимостта от пространства за приемане, ресурси за тяхното управление, професионален и образователен персонал“ (Maida, 2024, p. 18). Въпреки това признание никак не е било лесно да се намерят генерални и ефективни решения на проблем, който засягал цялата страна и в частност големите градове. Предлаганите решения били частични и не решавали

основния проблем на италианското следвоенно общество – бедността и глада.

В разрешаването на проблема с глада в Италия участва и United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), като осъществява една от най-значимите и обширни програми за хранителна помощ за майки и деца. Проектът включва раздаване на храна за допълване на дневния хранителен режим в училищни столове, детски градини, летни лагери и обществени и частни институции. В своя пик помощта достига до близо 1 700 000 нуждаещи се деца (10 процента от най-затруднените италиански деца) и 300 000 майки. Наред с материалната помощ, мисията на UNRRA участва и в образователен проект за храна за италианци, чиято диета се счита, извън количеството, за недостатъчна и разнообразна. Така през 1946 г. се организират поредица от конференции за здравни асистенти, които се провеждат в Торино, Милано, Неапол, Флоренция, Палермо, Падуа, Каляри и Рим (Maida, 2024, p. 21).

UNRRA работи върху създаването на практическо ръководство за приготвяне на училищни ястия, като се обръща специално внимание на техниките за консервиране и почистване на помещенията и складовете. Също така представя на операторите книга с рецепти, която, въз основа на видовете хранителни доставки, доставяни от UNRRA, трябва да се осигури хранене, базирано на „разнообразна, вкусна и подходяща храна за нуждите на индивидите“ (Maida, 2024, p. 23).

В Италия през 1945 г. е има много деца, които не са признати от родителите си, а още по-многобройни били тези, които са останали сираци или изоставени. Всички те са израз на детство, белязано от социална стигма и изключително ограничена и липсваща от материална и емоционална гледна точка помощ. В повечето случаи бедни, изоставени или осиротели деца се поверяват на институции. Институционализацията е феномен, който продължава да расте през първото следвоенно десетилетие, но изобщо не съответства на качествено подобрене на услугите. Като се има предвид, че държавната администрация не обръща никакво внимание на психологическите и материалните нужди на децата, институционализацията се превръща в обикновена хоспитализация. По данни на ЮНЕСКО в Италия през 1948 г. е имало 390 000 официално институционализирани деца, които са само видимата на част на един много по-мощабен проблем (Maida, 2024, pp. 25 – 26).

Непосредствено след войната броят на извънбрачните деца също е бил много висок, отчасти и поради широко разпространеното явление на т. нар. „деца на врага“. Това са деца, които могли да се считат за резултат от форма на съжителство между италиански жени и немски войници по време на войната. Но в следвоенния период има и много „деца на съюзника“. Те също, подобно на „децата на врага“, са белязани от социална стигма, особено ако са деца, родени от италиански жени и цветнокожи чуждестранни войници. Те се наричат „мулатини“, „морети“, „негрети“, „кафяви бебета“. Така наречените

„деца на войната“ – явление, характерно за всички страни, където се срещат цивилното население и войниците на окупационните армии (изчислено е, че в Германия те са най-малко 94 000) – навсякъде са маргинализирани и дискриминирани. Но стигмата е още по-тежка за чернокожите деца, тъй като те са „белязани“ с физически характеристики, които не могат да бъдат скрити или пазени в тайна (Maida, 2024, p. 26).

Недохранването и тежките материални условия на живот са причината за широкото разпространение в следвоенните години сред децата на такива болести като сифилис, туберкулоза, тиф и малария. Например в Неапол в края на 40-те години на XX в. от 15 000 проучени деца 72 процента показали признаци на рахит. Условията в другите южни градове на Италия не били по-добри. Бруно Маида привежда много статистически данни и документални свидетелства, които разкриват ужасяващата бедност и мизерия, в които са живели хиляди италиански деца из цялата страна години след края на войната. *Дори в градовете на Северна Италия (Милано, Турино, Триест и др.), както в Неапол, броят на децата, изоставени на улицата, принудени да търсят храна и дребни пари или да участват в незаконна търговия, е бил много голям. В Милано ги наричали „пиная“ (pinaia). Те играели на улицата, крещели и се биели, посвещавали се на всякаква дейност, която можела да им донесе печалба. Не ходели на училище и поради факта, че в Милано нямало достатъчно класни стаи за всички.*

Лъскачите на обувки (sciucià) са видимата част от маса деца и младежи сираци, бедни и бежанци, които живеели и оцелявали по улиците на италианските градове в следвоенния период. Те са образът на това, което войната оставя като наследство. Те са хората от развалините, за които разказват журналисти, писатели, режисьори, фотографи. Те са символът на културна и политическа промяна в прехода между фашисткия режим и републиката. Тяхната задача е да илюстрират пътя на демокрацията, който е преди всичко образование чрез училище и изграждане на условия за социално и икономическо равенство. Фигурата на лъскача на обувки е обединяваща за всички детства, изживени на ръба на обществото през XX в., жертви на войни и катаклизми.

Като последица от Втората световна война в Италия има стотици хиляди изоставени деца, които често нямали и дом. Днес това е съдба на хиляди деца в Украйна, Газа, Сирия и на други горещи точки по света. По данни на УНИЦЕФ за 2024 г. 473 милиона деца в света са жертви на конфликти⁹. Книгата на Бруно Маида, която е публикувана през същата година, е разказ за историята на децата на войната. Те са призрак от миналото, раната на съвременния свят, но и предупреждение за бъдещето, в което никога повече не трябва да има страдащи от военни конфликти деца.

Благодарности и финансиране

Това проучване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект № BG-RRP-2.004-0008-SUMMIT-3.3.

Изваквам своята сърдечна благодарност на проф. Бруно Маида за неговото любезно съдействие по време на краткосрочната ми визита през м. май 2024 г. в Университета на гр. Торино, Департамента по хуманитарни науки.

Acknowledgements and Funding

This study is financed by the European Union – NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project № BG-RRP-2.004-0008-SUMMIT-3.3.

I express my heartfelt gratitude to Prof. Bruno Maida for his kind assistance during my short-term visit in May 2024 to the University of Turin, Department of Humanities.

БЕЛЕЖКИ

1. Maida. B. (2024). Sciuscià. Bambini e ragazzi di strada nell'Italia del dopoguerra 1943 – 1948. Torino, Giulio Einaudi editore, 2024, 344 p., ISBN 9788858445044
2. Sciuscià. Accademia della Crusca. <https://accademiadellacrusca.it/it/consulenza/sciusci%C3%A0/260>, достъпен към 07.04.2025 г. (Alberto Menarini, in *Profili di vita italiana nelle parole nuove*. Firenze, Le Monnier 1951, pp. 182–184).
3. Sessi, F., 2024. Bimbi di strada nel dopoguerra L'Italia umiliata degli sciuscià// *Corriere della sera*, 8 Jun 2024.
4. Paisà – от paesano (в смисъл на „съселянин“, „сънародник“). По време на окупацията на Южна Италия от Съюзниците така са се обръщали италианско-американските войници към цивилното италианско население. Със своя филм Роберто Роселини популяризира тази дума.
5. Съществуват и много други филми, които показват, че това не е само италианско явление, а е характерно и за други европейски страни след Втората световна война (Foti, G., 2024. “Sciuscià” e altri bambini travolti dalle guerre// *Corriere del Mezzogiorno NA*, 07.04.2024).
6. Palandri, E., 2024. Sciuscià I bambini del dopoguerra // Doppiozero: <https://www.doppiozero.com/sciuscia-i-bambini-del-dopoguerra>, достъпен към 06.04.2025 г.
7. Children of Europe, photo by D. Seymour, Unesco, Paris 1949, p. 5. Текст на страницата на ЮНЕСКО: The Children of Europe: UNESCO photo story. UNESCO, UNESDOC, Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000073912>, достъпен към 06.04.2025 г.

8. Sessi, F., 2024. Bimbi di strada nel dopoguerra L'Italia umiliata degli sciuscià// Corriere della sera, 8 Jun 2024.
9. Not the new normal. <https://www.unicef.org/eu/stories/not-new-normal-2024-one-worst-years-unicefs-history-children-conflict>, достъпен към 04.04.2025 г.

г. REFERENCES

Maida. B. (2024). *Sciuscià. Street Children and Youth in Post-War Italy 1943 – 1948*. Turin: Giulio Einaudi editore. ISBN 9788858445044.

SCIUSCIÀ – THE OTHER FACE OF CHILDHOOD

✉ **Assoc. Prof. Milka Terzijska, DSc.**

ORCID iD: 0000-0002-4457-5813

Department of „Preschool and Media Education“

Faculty of Educational Studies and the Arts

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Sofia, Bulgaria

E-mail: m.terzijska@fppse.uni-sofia.bg